

Soroseva interpretacija Popperove znanstveno - političke teorije

Ivor Altaras Penda *

Sažetak

Ovaj je rad nastao kao posljedica samopreispitivanja stava kojeg sam iznio tijekom rasprave u kojoj su me pitali: je li George Soros, svojim zakladama diljem svijeta, zapravo u praksi pokušao provesti ideju Karla Poppera o otvorenom društvu? Tom prilikom sam, s dozom samouvjerenja, na ovo pitanje odgovorio potvrdno. Danas, međutim, primjećujem čitav niz potencijalnih razloga zašto se Soros mogao upustiti u filantropsku aktivnost od kojih želja za realizacijom baš Popperovog koncepta nije na prvom mjestu.

Stoga mi je namjera, u tekstu što slijedi, razmotriti postoji li uopće pretpostavljena spoznajno – teorijska i znanstveno – politička idila između ova dva mislilaca koja su, svaki na svoj način, obilježili XX. stoljeće.

Pokazati ću i to da, uz sve sličnosti koje se lako mogu prepoznati, između Sorosa i Poppera postoje i razlike zbog kojih njihov odnos ipak ostaje na razini emotivne blagonaklonosti, a koja je pak prvenstveno uzrokovana sličnim životnim okolnostima i iskustvima.

KLJUČNE RIJEČI: G. Soros, K. Popper, otvoreno društvo, znanstvena i politička teorija

1. UVOD

Kada George Soros postaje predmet interesa znanstvene rasprave, često odmah na početku treba biti sasvim jasan u određivanju namjere koja se želi postići otvaranjem ovakvog tipa diskursa. Uvijek će postojati oni koji će zbog oduševljenja prema G. Sorosu (ili upravo zbog suprotne emocije) stvarati apriorne sudove o tome što je Sorosa poticalo da stvara i promišlja baš na način na koji je on to činio. U tom kontekstu, na svijetlo dana izaći će argumenti poput

* Autor je profesor sociologije i filozofije, te na doktorskom studiju na Odsjeku za sociologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

Soroseve neodoljive špekulantske naravi, koju je potvrđivao na svjetskim tržištima kapitala i na kojima se obogatio; ili će pak relevantno postati njegovo židovsko podrijetlo. Bez obzira na to da li se prema ovim neospornim činjenicama iz njegove biografije odnosimo pozitivno, negativno ili neutralno (što prvenstveno najviše govori o nama samima), one su samo djelom doprinijele njegovom životnom svjetonazoru.¹ No, same po sebi, ove činjenice ipak nisu dovoljne da bi ga u potpunosti objasnile.

Možda se nešto potpunija slika o Sorosevim izvorištima promišljanja svijeta mogu iščitati upravo iz njegovih objavljenih knjiga, čiji primarni cilj i jest bio, kako sam Soros kaže: "objasniti sebe". (Soros, 2000., str. 7) I to prvenstveno sebi samome, a onda i drugima.

Dakle, ovaj rad će se baviti argumentacijom vezanom uz Popperov utjecaj na Sorosa, a koji je nedvosmisleno iskazan u Sorosevim djelima.

2. JESU LI DRUŠTVENE ZNANOSTI TEK "LAŽNE METAFORE"?

Karl Popper je imao veliku važnost u životu Georgea Sorosa. Za to imamo i više nego jasne pokazatelje. Soros je Poppera prozvao svojim "duhovnim mentorom" (Soros, 1993., str. 167.), a svima nam je poznato da se, zbog veće medijske pozornosti u javnosti, pojam otvorenog društva više povezuje sa mrežom Sorosevih fundacija nego sa naslovom Popperove knjige *Otvoreno društvo i njegovi neprijatelji*, iz koje je i nastala ideja za ime zaklade. Tako se, po tko zna koji put, kao po nekom pravilu, dogodilo da je "učenik" postao poznatiji i popularniji od svog "učitelja".

Soros je u Popperovim mislima i analizama vidio vrijednosti koje su mu pomogle u stvaranju originalnog i samostalnog koncepta mišljenja. On je, kao aktivni selektor informacija, iz ponuđenog Popperovog teorijskog pristupa razvoja znanosti i političke teorije prihvatio ideje koje su podržavale Soroseve uvide, dok je one druge, nakon kritičkog preispitivanja, sasvim otvoreno odbacio, kada je to smatrao potrebnim. Iako je Soros izuzetno poštovao Karla Poppera,² niti u jednom trenutku nije dvojio u vlastitu mogućnost negiranja istinitosti pojedinih Popperovih konkluzija.

Tu prije svega mislim na Sorosevo shvaćanje Popperove pretpostavke o jedinstvu i univerzalnosti znanstvene metode, koja se može (i mora) jednako primijeniti i u prirodnim i u društvenim znanostima. Soros je takvo viđenje znanosti nazvao "očitom zabludom". (Soros, 1993., str. 187)

U nastavku Soros kaže:

Između ta dva područja postoji temeljna razlika: predmet je društvenih znanosti po svojoj suštini refleksivan, a refleksivnost briše granicu između tvrdnje i činjenice, onu granicu koja je kritički proces učinila toliko djelotvornim u prirodnim znanostima. Sam izraz "društvena znanost" lažna je metafora. (Soros, 1993., str. 187.)

Na prvi pogled ovaj, tek jedan od brojnih različitih pristupa znanosti ne bi trebao predstavljati područje dubljeg ili nepremostivog spora između ova dva autora, čak i uz činjenicu što ovu

¹ Znakovito je da se Sorosevo znanstveno - političko promišljanje gotovo nikad ne povezuje, primjerice, s njegovom diplomom iz filozofije, koju je stekao na London School of Economics. Naime, ako je i istina da škola ne daje garanciju da će se biti uspješan u životu, to isto vrijedi i za čovjekovo podrijetlo.

² U svojoj *Alkemiji financija* Soros prema Popperu doslovno izražava divljenje (Soros, 1996. str. 41).

razliku, kao važnu, Soros ističe u gotovo svim svojim knjigama.³ Međutim, Soroseva potreba da se u potpunosti ogradi od ovakvog Popperovog stava nije slučajna, a ima i znatno dalekosežnije posljedice, čak i od onih koje bi dobrovoljno priznao sam Soros. Naime, upravo razlika u pristupu znanosti i znanstvenoj metodi, kao i njezinim dosezima u društvenim znanostima, stvara jaz između Sorosa i Poppera, koji se, također, očituje i u njihovim političkim teorijama i to upravo u onoj mjeri u kojoj su, kod Poppera, ove dvije cjeline misli povezane.

Dok je Popper u znanstvenim krugovima postao nadaleko poznat sa svojom teorijom *falsifikacije*, po kojoj je opovrgljivost glavno svojstvo koje neku znanstvenu teoriju čini znanstvenom (Kurelić, 2002., str. 25), George Soros je uveo pojam *refleksivnosti*, kojem je također nastojao dati znanstveni karakter. Refleksivnost nas, kako ju Soros razumije, upućuje na stav da su društveni akteri uvijek misleći sudionici, koji svojim mišljenjem aktivno utječu na društvene događaje. Kako, dakle, čovjekovo mišljenje postaje sastavni dio društvene stvarnosti, tu je stvarnost, pri nekom društvenom istraživanju, nužno uzeti u obzir. Međutim, upravo je to čovjekovo mišljenje "faktor nestabilnosti" koje se, prema Sorosu, ne može znanstveno iskazati, jer je ono nesavršeno, nepredvidivo, impulzivno, često neracionalno, podložno brzim promjenama i gotovo uvijek pod utjecajem predrasude samog mislećeg subjekta. (Soros, 1996., str. 46)

Iako je Popperu u znanstvenoj analizi, falsifikacija mogla poslužiti kao verifikacija znanosti, Soros ovdje ima poteškoću, i to stoga što je s negiranjem znanstvenog karaktera društvenih znanosti pojmu refleksivnosti oduzeo svojstvo faktora verifikacije.⁴ Soros bi se s ovom konstatacijom, moguće, čak i sam složio i to zato što je samoinicijativno društveno poimanje stvarnosti nazvao "...više alkemijom nego znanošću". (Soros, 1996., str. 24; Soros, 1993., str. 187 ili Soros, 2000., str. 69)

Ostaje nam stoga otvoreno pitanje: ako je Soros imao ovakve spoznaje, zašto je pokušao teoriju refleksivnosti u svojoj knjizi *Alkemija financija* prikazati kroz metodu eksperimenta, dakle, sasvim u duhu znanstvenog i znanstvene metode? Očito je Soros s jasnom namjerom odabrao podnaslove ove knjige, a oni su upravo u skladu sa strukturom kako bi valjalo izraditi znanstveni rad.

POGLAVLJA	Alkemija financija	Znanstveni rad
I	Teorija	Postavljanje hipoteze
II	Povijesna perspektiva	Proučavanje dosad poznatih činjenica o predmetu istraživanja
III	Eksperiment u živo	Konceptualizacija i operacionalizacija eksperimenta
IV	Evaluacija	Analiza rezultata
V	Recept	Zaključak

Usporedba strukture knjige Georgea Sorosa, *Alkemija financija* i osnovnih dijelova tipičnog znanstvenog rada

To da je Soros ipak, od samog početka, u svoj rad implementirao ideju znanosti potvrđuje i slijedeći njegov stav:

³ Samo neka mjesta na kojima Soros naglašava razliku u mišljenju naspram Poppera su: *Podrška demokraciji* (str. 187); *Alkemija financija* (str. 21, 41); *Kriza globalnog kapitalizma* (str. 7-8, 64-65).

⁴ Na ovom mjestu je uputno naglasiti razliku između refleksivnosti kao sredstva za verifikaciju neke teorije i pitanja mogućnosti da se sama refleksivnost znanstveno verificira putem neke znanstvene metode.

U tijeku mojih investicijskih aktivnosti, otkrio sam da financijska tržišta djeluju na principu koji je, na neki način, srodan znanstvenoj metodi. Donošenje investicijske odluke je kao formuliranje znanstvene hipoteze koja se podvrgava praktičnom testu. (Soros, 1996., str. 24)

Međutim, ako se krene od temeljne pretpostavke s kojom je u svoje istraživanje krenuo George Soros, i to onoj o neadekvatnosti primjene znanstvene metode u društvenim istraživanjima, lako se može doći do apriornog zaključka o upitnoj znanstvenoj vrijednosti Sorosevih stavova, do kojih je došao na temelju znanstvene metode kojoj ipak u konačnici negira vrijednost.

Osim što je Soros pojmu refleksivnosti oduzeo status znanstvenog pojma, on je također onemogućio da se ovaj pojam i znanstveno verificira. Jer, ako bi se iskazao slučaj kada bi to ipak bilo moguće, tada bi to predstavljalo iznimku od Soroseve prvotne pretpostavke.⁵ Teško je, naime, istovremeno tvrditi da znanstvena metoda ne može doprinijeti širenju spoznaje u društvenim istraživanjima (jer je, primjerice, nemoguće obuhvatiti sve varijable koje utječu na mišljenje društvenog aktera), a istovremeno takav stav pretvoriti u teoriju koja bi mogla objasniti društvena kretanja i za nju tražiti znanstvenu potvrdu. Takav pokušaj nužno dovodi do djelomične ili potpune revizije Sorosevog osnovnog stava.

To što je Soros svoju teoriju refleksivnosti izuzetno uspješno primijenio na tržištu kapitala, moguća je dodatna indicija (circumstantial evidence) koja bi upućivala na potvrdu istinitosti sadržaja pojma refleksivnosti. Međutim, za potpunu potvrdu te istinitosti još uvijek nam fali neposredni dokaz (direct proof). Pri tom, Soroseva iznad prosječna zarada koju je ostvario ne može nam poslužiti kao potrebna verifikacija da je ova teorija točna, jer je moguće njegov uspjeh pripisati, ne samoj refleksivnosti, već setu drugih, na burzi više ili manje, isprobanih varijabli (od posjedovanja i korištenja *insiderskih* informacija do unaprijed dogovorenog zajedničkog i istovremenog djelovanja različitih brokerskih kuća u cilju manipulacije tržištem).

Za pretpostaviti je da, zapravo, Sorosu nikako nije u interesu naći taj neposredni dokaz kojim bi sasvim nedvosmisleno potvrdio istinitost svoje teorije (koliko god to zvučalo nevjerojatno!). Jer ako bi ga našao, to bi značilo da se ova teorija može provjeravati i da se u ponovljenom eksperimentu, pod istim uvjetima, mogu dobiti isti rezultati, što su temeljne pretpostavke znanosti. S druge strane, ako se ustrajno inzistira na tome da se ideja refleksivnosti ne može niti provjeravati niti ponoviti u praksi, mora se postaviti pitanje: koja je vrijednost teorije koja je objasnila samo jedan jedini slučaj i to onaj iz prošlosti?

Jasno je da već i prema predmetu svog istraživanja, i prirodne i društvene znanosti imaju svoje specifičnosti koje se, sasvim sigurno, odražavaju i na primjenjive metode putem kojih je moguće doći do relevantnih zaključaka. Znakovito je, međutim, da se perspektiva tzv. "tvrdih" znanosti (fizika, matematika, biologija...) uzima kao opće mjerilo vrednovanja znanstvenog rada, pa se tako društvenim znanostima (kao reprezentantima tzv. "lakih" znanosti) čak pokušava oduzeti znanstveni karakter. Moguće je zamisliti i inverziju ovakvog poimanja, i to ako bi smo, kao jedinu vrijednost, prikazali istraživanje samo slobodnomislećeg

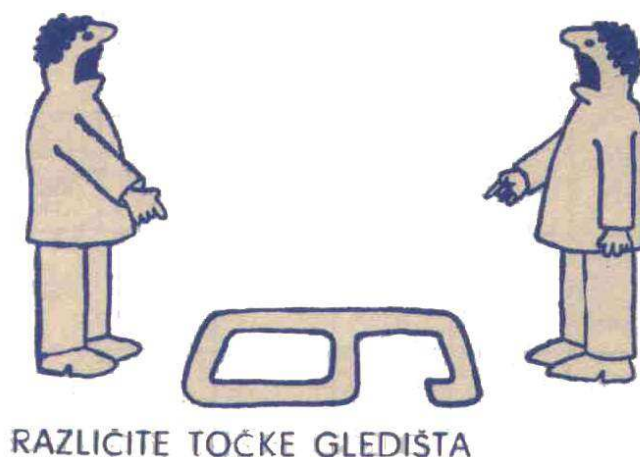
⁵ U narodu se zna reći da iznimka potvrđuje pravilo. Što se znanosti tiče, stvarnost je upravo suprotna. Induktivni zaključci vrijede sve dok se ne naiđe na izuzetak koji pobija osnovni sud koji se tvrdi. Primjerice, ako tvrdimo da su svi građani Republike Hrvatske niži od 2 metra i pri tom izmjerimo Ivana, Pavla, Zorana, Natašu i Anu te utvrdimo da su svi oni zaista niži, dotle je osnovni sud još uvijek potencijalno istinit. Međutim, ako naiđe Goran koji ima 2,10 metara visine, tada osnovni sud postaje neistinit. Svi primjeri koji su u skladu s osnovnom sudom samo povećavaju njegovu vjerojatnost, ali ga nikada do kraja ne dokazuju. Dovoljan je samo jedan jedini primjer koji s njime nije u skladu, da bismo na temelju njega početnu postavku opravdano mogli odbaciti.

subjekta, pri čemu bi negirali znanstvenost prirodnih znanosti. Važno je napomenuti da se u ovako vođenim raspravama gotovo uvijek izgubi iz vida činjenica kako sve znanosti (i prirodne i društvene) imaju svoj zajednički izvor – u filozofiji. Negirati vrijednost cijelog jednog segmenta ljudskog stvaralaštva predstavlja izravnu negaciju filozofije, a time, posredno, i vlastite izvorišne podloge.

Primjenu refleksivnosti u analizi i razumijevanju društvenih aktera i njihovih izravnih i neizravnih učinaka u društvenoj zbilji vidim kao vrlo važan doprinos društvenim istraživanjima, a znanost je sasvim sigurno u mogućnosti i ovu teoriju valorizirati na način da ona postane njen sastavni dio koji će doprinijeti povećanju dosad akumuliranog ljudskog znanja.

3. VEZA IZMEĐU ZNANSTVENE I POLITIČKE TEORIJE

Karl Popper je smatrao da je osnovni zadatak znanosti doći što bliže istini. (Popper, 1995) Iako postoji čitav niz određenja što bi to *istina* trebala biti, tj. što taj pojam znači, ona bi se mogla definirati kao *podudarnost činjenica i stvarnosti*. (Bryan, 1988.) Međutim, i takav pristup u praksi nailazi na poteškoće jer postaje upitno što su to činjenice i kako treba gledati na stvarnost. Slikovni prikaz što slijedi na duhovit način, zorno prikazuje kako se na isto može gledati na sasvim različite načine.



Slika br. 1 – Tko je u pravu? Je li ovo broj 6 ili 9?

Ono što je Poppera fasciniralo jest mogućnost da bi znanost tu razliku između mnogobrojnih poimanja stvarnosti, ako ne u potpunosti dokinula, a ono barem svela na najmanju moguću razinu i to kroz svođenje činjenica na zajednički nazivnik koji bi mogao poslužiti kao univerzalna i opće prihvaćena mjera. Ovakvo povjerenje u znanost i njenu metodu, Popper je žustro branio u raspravama koje je vodio sa svojim sugovornicima, a na njega se oslonio i u svom najpoznatijem djelu o izvorištima totalitarizama *Otvoreno društvo i njegovi neprijatelji*. U tom se djelu, tek naizgled odvojivši od svoje znanstvene teorije, Popper upustio u analizu i tumačenje koncepta mišljenja čiji je rezultat bio podržavanje tribalističkog, monističkog, magijskog i nekritičkog pogleda na svijet u kojem individua kao vrijednost niti ne postoji, a kojeg je jednim imenom nazvao *zatvoreno društvo*. Nasuprot toga stoji tzv. *otvoreno društvo* koje, po Popperu, oslobađa kritičku moć čovjeka. (Popper, 2003.) Popper se svom žestinom argumenata obrušio na Platona, Hegela i Marxa pripisavši im konceptualiziranje i davanje raznolike podrške upravo zatvorenom tipu društva, koje je na ovaj svijet donijelo toliko ljudske boli, nesreće i patnje. Međutim, znakovito je da su na ideju o znanosti kao modelu za unifikaciju poimanja činjenica, prije Poppera već došli Marxovi sljedbenici koji su svoj

pogled na svijet popularno zvali *marksizam ili naučni socijalizam*. (Čepo, 1969.) Tako je znanost i u ovom slučaju bila upotrijebljena u cilju promocije i održavanja određene ideologije, a Popperov bi pokušaj, iako sasvim sigurno ne s tom namjerom, bio samo jedan u nizu već viđenih.

Karl Popper je konceptualno osmislio ideju otvorenog društva, no nigdje u svojim djelima nije iskazao definiciju ovoga propagiranoga pojma, čak i bez obzira na to što su mu i *otvoreno* i *zatvoreno društvo* trebali poslužiti tek kao ideal-tipovi. Ono što je izravno rekao o poimanju razlike između ova dva pretpostavljena i suprotstavljena društvena oblika jest bilo slijedeće:

U daljnjem tekstu magijsko ili plemensko ili kolektivističko društvo zvat ćemo zatvoreno društvo, a društvo u kome su pojedinci suočeni s osobnim odlukama – otvoreno društvo. (Popper, 2003)

Kako se Popper u svojoj daljnjoj elaboraciji teme vrlo kritički odnosi prema Marxu i njegovim tumačenjima razvoja povijesti – spočitavši mu da nikada neće moći dobiti znanstvenu potvrdu svojih političkih ideja, jer nigdje nije jasno definirao kakvo je to komunističko društvo te gdje i kada će se pojaviti, pa se s toga njegova ideja o tom društvu niti ne može opovrgavati (falsificirati) – mnogi Popperovi kritičari su ga optužili da čini posve isto što i Marx, a kojeg tako snažno kritizira. (Polšek, 1996.) Popper je na jednak način izbjegao reći kada i gdje se može očekivati ostvarenje onoga što on naziva *otvoreno društvo*. Soros, međutim, želeći nadopuniti nedostatak definiranja pojma otvorenog društva kod Poppera, pokušava to u šest navrata učiniti u svojoj knjizi *Kriza globalnog kapitalizma* i to gotovo uvijek s istom rečenicom:

Otvoreno društvo je vrlo sofisticirani oblik organiziranja.
(Soros, 1993. str. 9, 15, 132 i 238.)

ili

Otvoreno društvo je složeni sustav, mnogo složeniji od zatvorenog društva.
(Soros, 1993. str. 72 i 73)

U nastojanju da ponudi jasno tumačenje pojma otvorenog društva na način kako ga on razumije, Soros je u potpunosti ostao na tragu svoje teze o ne-primjeni znanstvene metode. Tako njegovi pokušaji određivanja ovog pojma, kao uostalom i kod Poppera, ostaju samo slikovite deskripcije ali ne i definicije.

Po definiciji, definicija bi morala biti: adekvatna, akuratna, ne-cirkularna, ne-negativna, ne-slikovita i jasna. (Petrović, 1990., str. 140) Koji je od ovih kriterija zadovoljen u prethodno ponuđenim pokušajima definiranja pojmova zatvorenog i otvorenog društva, bilo po Popperu bilo po Sorosu? Gotovo niti jedan.

Još od vremena Stare Grčke bilo je jasno da je davanje valjane definicije teže nego, primjerice, izgraditi najveličanstvenije građevine kojima se danas divimo i pamtimo ih kao sedam čuda antičkog vremena.⁶ Kada se Soros uhvatio sa ovako zahtjevnim zadatkom u koštac, i kada to nije donijelo rezultate, nije niti čudno što je zaključio da je prije svog uspjeha u financijskom špekuliranju bio neuspješan kao filozofski špekulator. (Soros, 1996., str.19)

K tome, Soros još dodaje:

⁶ Sedam čuda antike su: 1) Egipatske piramide i Sfinga, 2) Semiramidini viseći vrtovi, 3) Artemidin hram, 4) Zeusova statua, 5) Halikarnaski mauzolej, 6) Kolos s Rodosa i 7) Aleksandrijski svjetionik.

Očito je moj neuspjeh kao filozofa prenesen i u moju knjigu, jer nisam učinio koncept refleksivnosti – koga se može slijediti i pretvoriti u profit – tako jasnim kao što je mogao biti.
(Soros, 1996., str.19)

Ono što povezuje živote Karla Poppera (1902 – 1994.) i Georgea Sorosa (r. 1930.) jest zajedničko iskustvo odlaska iz Europe tijekom Drugog svjetskog rata, pred strahotama što su ih narodima Europe priredili fašizam, nacizam, a kasnije i komunizam.⁷ Dok je Popper, kao već zreli čovjek, iz Beča otišao u Englesku, a potom i na Novi Zeland (gdje je i nastala knjiga *Otvoreno društvo i njegovi neprijatelji*), George Soros je još kao dijete sa svojom obitelji prebjegao iz rodne Mađarske u Veliku Britaniju, gdje se školovao, a zatim se uputio u Ameriku.⁸ Oba ova stvaraoca priznaju da je Drugi svjetski rat bio, osim materijalne, i emotivna prekretnica u njihovim životima. Karl Popper istuče kako je glavni motiv oštrog tona kojim je pisana knjiga *Otvoreno društvo i njegovi neprijatelji*, njemački Anschluss (pripojenje) Austrije, njegove domovine, u ožujku 1938. godine. Zbog osjećaja ljutnje i ogorčenosti Popper je odlučio, na sebi svojstveni način, raskrinkati uzroke nastanka totalitarizama koji su zavladao Europom. George Soros je, s druge strane, nastojao svojoj aktivnostima i financijskim doprinosima utjecati na razgradnju onih režima za koje je smatrao da sputavaju ljudsku slobodu i koji negiraju temeljna prava čovjeka. U svojoj potrebi da djeluju i da budu korisni široj zajednici, oba ova autora su razvili vlastiti i jedinstveni pristup prema stvarnosti u kojoj žive. U tome su naišli na mnogo elemenata koji ih povezuju, a povezala ih je i sama činjenica da imaju intrinzičnu potrebu mijenjati svijet oko sebe. Dok je Popper sebe doživljavao kao osobu koja je u mogućnosti dati nacrt kako bi moglo izgledati neko sretnije društvo (Popper, 1997.), Soros je sebe vidio u ulozi "državnika bez vlastite države" (Soros, 1993.). Pri tom su se i jedan i drugi koristili svim svojim spoznajnim kapacitetima, koji su, dakako, uključivali i pretpostavke o tome kako mogu pristupiti objašnjenjima društvenih procesa. Popper je sebe, u vrijeme svoje mladosti (do 17. godine), smatrao zagriženim ljevičarom, a pristupio je i udruzi Association of Socialist School Students. Međutim, ubrzo se razočarao u doktrinarni karakter marksističkog pokreta te je iz njega istupio, a kasnije je postao njegov najveći kritik. Soros nije imao takvu epizodu u svom životu, ali je zato analiza njegove interpretacije otvorenog društva tim više zanimljiva. I Popper i Soros konceptu otvorenog društva pristupaju kao nekom idealu koji se tek treba doseći. Marx je bio poznat po tome što je podržavao revolucionarnu metodu u cilju izjednačavanja društvenih klasa. Popper, iako nikada nije pozvao na revoluciju s namjerom uspostavljanja otvorenog društva, znao je iznositi stavove kako se sloboda mora izboriti, ako treba i uz upotrebu vojne sile. (Popper, 1996.) Ako se ovom stavu pridoda i misao iz Popperove knjige *Bijeda historicizma*, da se liberalna doktrina treba "izvoziti" u svijet (Popper, 1999.), možemo si postaviti pitanje: do koje je mjere otvoreno društvo tek podvrsta totalitarne ideologije.

Uz, u ovom radu, već spomenute metodološke sličnosti između Popperovog i Marxovog pristupa razradi svojih ideja, Soros je bio u prilici da na temelju vlastitih životnih iskustava, prioriteta, preferencija i svjetonazora odluči kojoj će se opciji prikloniti. Bez puno dvojbe on

⁷ Nedavno se u medijima, a i u stručnim krugovima, pavela oštra rasprava o prijedlogu Parlamentarne skupštine Vijeća Europe da se donese dokument kojim bi se u demokratskoj Europi jednako zabranili simboli fašizma, nacizma i komunizma, kao znamenja zločinačkih poredaka. Pri tom se, očekivano, najviše otpora pojavilo u osudi komunizma. Osim što je poznato da u mnogim parlamentima europskih zemalja (Njemačka, Francuska, Italija, Grčka, Španjolska, Portugal) i danas sjede predstavnici reformiranih komunističkih stranaka, bez obzira na različita imena koja te stranke danas nose, također se mogao čuti stav da je potpuno krivo poistovjećivati, primjerice, Hitlerov *Mein Kampf* i Marxov *Kapital*.

⁸ Period Drugog svjetskog rata je bilo vrijeme kada je podrijetlo ovih dvaju mislilaca bila izuzetno važna.

se odlučio za koncepciju otvorenog društva – ta je ideja predstavljala značajni otklon od totalitarizma kojeg je osjetio i na vlastitoj koži. U situaciji odabira između totalitarnog poretka i promišljanja o stvaranju preduvjeta za neko dugo, bolje društvo, Popper se našao samo kao bolji izbor. Međutim, na Popperovom se mjestu, kao Sorosev odabir, zapravo mogao naći i netko drugi. Dogodilo se, ipak, da su i Popper i Soros, želeći dati kritiku marksizma, zajednički osporili znanstvenu utemeljenost marksističkog pogleda na razvoj društvenih procesa, ali su to učinili sa potpuno različitom argumentacijom.

Ironično, ali došli su do istog zaključka koristeći potpuno različite i, zapravo, suprotstavljene ideje o primjeni znanstvene metode u društvenim znanostima. Dok je Popper tvrdio da je Marxov svjetonazor nemoguće falsificirati (opovrgnuti) pa je stoga u potpunosti ne-znanstven, Soros je smatrao da niti jedna društvena znanost zapravo nije znanost, pa tako niti Marx. Naravno, Popper se za ovu svoju argumentaciju pozivao upravo na znanost kao dokaz valjanosti svojih zaključaka. Soros je, s druge strane, uz svu svoju očaranost Popperovom idejom prihvatio biti ne-znanstven te je ostavio otvorenu mogućnost da sebe promovira kao neku vrstu alkemičara.

Upravo je ovo još jedan element koji dodatno širi jaz između Sorosa i Poppera. Dok je Popper kao ključnu vezu između svoje znanstvene i političke teorije izdvojio pojam *racionalnosti* (Popper, 1994.), koji se za razvoj i akumulaciju znanja u znanosti smatra *conditio sine qua non*, Soros je pristao ostati na razini iracionalnog, smatrajući da se uz racionalni pristup, kao ključnu sastavnicu metode, ne može sagledati sveukupnost društvenih fenomena, te bi, prema njemu, takvo nastojanje nužno u sebi sadržavalo grešku. Soros je upravo ljudsku iracionalnost uspješno dokazivao na svjetskim burzama na kojima niti jednom znanstvenom metodom nije moguće stvoriti algoritam koji bi objasnio buduće ljudsko djelovanje, a koje bi se moglo iskoristiti za stvaranje profita. Baš suprotno, Soros je pokušao dokazati da teorija refleksivnosti, koja uključuje ljudsku iracionalnost, ima univerzalni karakter. Dijametralno oprečno od Sorosa, Popper je tvrdio da su baš vrijednosti liberalizma, kao najracionalnijeg političkog poretka, od općeg značaja. Tako je *kritički racionalizam* u Popperovom djelu postao jedan od ključnih pretpostavki za realizaciju otvorenog društva kao stabilne zajednice. Pod ovim terminom on je podrazumijevao da se, za razliku od prepuštanja masovnim iracionalnim uzbuđenjima, čovjek oslobađa uz pomoć racionalnog sagledavanja situacija koje ga svakodnevno dotiču. Za Poppera su upravo znanost i politika sfere ljudskog djelovanja u kojima racionalnost ima najvažniji utjecaj. Kada bi se dopustila iracionalnost u znanstvenom radu, to bi predstavljalo otklon od same znanosti. S druge strane, iracionalnost u politici, Popper vidi kao najkraći put za uvođenje različitih oblika totalitarizama. Sorosevo iskustvo na tržištu kapitala je bilo suprotno. On je svoj profit mogao steći jedino i isključivo ako je ljudsku iracionalnost ugradio u svoju teoriju, odnosno ako se ponašao upravo suprotno od većine (na tržištu).⁹ Zanimljivo je primijetiti da se Soros obogatio razmišljajući kao manjina, a istovremeno zastupa demokraciju kao najbolji oblik vladavine u kojoj baš većina ima političku moć i sve potrebne instrumente za donošenje odluka.¹⁰

Razlike između Sorosa i Poppera u poimanju znanosti, te izravne refleksije koju ta razlika ima na njihove političke teorije, predstavljaju izravni argument za tvrdnju da Sorosevo djelovanje kroz zaklade Otvorenog društva ipak primarno nisu bile u cilju realizacije Popperove ideje otvorenog društva. Soros je, kroz svoje zaklade koje je osnovao diljem svijeta, prvenstveno pokušao *in vivo* preispitati mogućnost realizacije vlastitih promišljanja. Zapravo, Soros je

⁹ Poznati burzovni stručnjak André Kostolany je u svojoj knjizi *Izazov burze* slikovito napisao da "rast ili pad tržišta (boom / bust) ovisi samo o jednom elementu – čega ima više, vrijednosnih papira ili budala koje su ih voljne kupovati." (Kostolany, 1998., str. 40)

¹⁰ Iako je borba protiv filozofije, koja se tumači kao potencijalno opasna (Platonova, Hegelova, Marxova...), politička borba *par excellence*, te iziskuje mnogo osobne hrabrosti, a u što se Soros svom dušom upustio, ovo ipak liči na onu narodnu: "Drugima hvali vodu a sam pije vino."

svoje akcije na tržištu kapitala naprosto proširio sa političkim djelovanjem. Pritom je koristio gotovo iste metode, za koje je, u konačnici, manje bitno jesu li znanstveno verificirane ili ne. Zato valja vjerovati Sorosu kada kaže da je Popper njegov duhovni vođa. Prozvati nekoga svojim duhovnim vođom, životnim mentorom te mu javno iskazivati divljenje ipak ostaje na razini emotivnog izričaja, a upravo je njihov odnos bio takav. U tim okolnostima, međusobne razlike ne dolaze tako očigledno na vidjelo. Ali, one postoje i vrijedno ih je biti svjestan. U protivnom bi mogli steći predodžbe koje ne bi odgovarale mogućem stvarnom stanju stvari.

4. ZAKLJUČAK

Georgea Sorosa i Karla Poppera se često, sasvim točno, povezuje sa idejom otvorenog društva. Pritom se podrazumijeva da je jedna ideja spojila dva čovjeka koji su se našli na istom tragu promišljanja o tome što bi trebalo učiniti da se zauvijek dokinu totalitarni poreci koji su obilježili Europu tijekom cijelog XX stoljeća. U nastojanju da se pronađu njihove zajedničke osnove mišljenja, na dobrom smo putu da zanemarimo razlike koje među njima itekako postoje, a koje su, također, na izravni način utjecale na stvaranje njihovih koncepata mišljenja. Ispostavilo se da je njihovo različito poimanje primjene znanstvene metode u društvenim znanostima postalo ključnim elementom za razumijevanje i Sorosove i Popperove političke teorije. Upravo na temelju tih razlika možemo zaključiti da, iako je među ovim autorima postojao snažan osjećaj međusobnog poštovanja, oni imaju često suprotstavljena mišljenja koja, stoga, ne možemo svesti pod zajednički nazivnik jedan ideje (otvorenog društva) koja ih je učinila prepoznatljivima. Ono što ih, sasvim sigurno, neupitno povezuje jest životna volja i energija te dobra namjera da svoje okruženje promjene u skladu s onim što smatraju da je najbolja opcija.

5. LITERATURA

1. Čepo, Zlatko (1969.) *Socijalizam od teorijedo stvarnosti*. Zagreb: Narodno sveučilište
2. Jarvie, Ian et al. (1999.) *Popper's Open Society after 50 Years*. London; Routledge
3. Kostolany, André (1998.) *Izazov burze*. Zagreb; LMN
4. Kurelić, Zoran (2002.) *Liberalizam sa skeptičnim licem*. Zagreb: Barbat
5. Magee, Bryan (1988.) *Popper*. London: Fontana Press
6. Petrović Gajo (1990.) *Logika*. Zagreb: Školska knjiga
7. Polšek, Darko (1996.) *Pokušaji i pogreške – filozofija K. Poppera*. Zagreb: HFD
8. Popper, Karl R. (1994.) *The Myth of the Framework*. London: Routledge
9. Popper, Karl R. (1995.) *Conjectures and refutations*. London: Routledge
10. Popper Karl R. (1996.) *Budućnost je otvorena*. Filozofska istraživanja 61 God. 16, Sv. 2 (379-382)

11. Popper, Karl R. (1997.) *U potrazi za boljim svijetom*. Zagreb: KruZak
12. Popper, Karl R. (1999.) *The Powerty of Historicism*. London: Routledge
13. Popper, Karl R. (2003.) *Otvoreno društvo i njegovi neprijatelji*. I i II svezak Zagreb: KruZak
14. Popper, Karl R. (2004.) *Nedovršena potraga: intelektualna autobiografija*. Zagreb: Algoritam, Facta
15. Soros, George (1993.) *Podrška demokraciji*. Zagreb: August Cesarec
16. Soros, George (1996.) *Alkemija financija*. Zagreb: Misl
17. Soros, George (2000.) *Kriza globalnog kapitalizma*. Split: Feral Tribune

SUMMARY

SOROS'S INTERPRETATION OF POPPER'S SCIENTIFIC – POLITICAL THEORY

This paper is the product of my re-examination of the view I expressed in a discussion when asked whether, through his foundations all over the world, George Soros has, in fact, tried to put into practice Karl Popper's idea of the open society. On that occasion, with a degree of self-assurance replied to this question in the affirmative. Today, however, I notice a number of potential reasons why Soros would engage in philanthropic activities in which the wish to realize Popper's concept does not take first rank.

It is, therefore, my intention to consider in the present text whether there exists at all a cognitive-theoretical and scientific-political idyll between these two thinkers, both of whom have left their mark on the 20th century, each in his own way. I shall further try to show that, despite all similarities, there also exist substantive differences, lending their relationship a note of emotional benevolence, mainly based on similar histories and experiences.

Key words: G. Soros, K. Popper, open society, scientific and political theory.